

**Metoderapport
SKUP 2022**

VÅLINES
-SAKEN

Håvard Gulldahl, Erlend Koppergård, Silje Vepså
Øystein Antonsen, Frode Nielsen Børfjord

Redaksjon: Program Riks, Region Nord

Publiseringsperiode: November 2021

Redaktør: Tone Lein tone.lein@nrk.no

Prosjektleder: Håvard Gulldahl havard.gulldahl@nrk.no

Bidragstere: Erlend Koppergård, Silja Vepsä (Researchsenteret), Hans Christian Storrøsten, Øystein Antonsen, Frode Nielsen Børfjord, Anne Mari Svendsen, Lars Kristiansen, Per Arne Kalbakk, Sindre Haugland, Harald Albrigtsen, Håkon Iversen, Kurt Jarnes, Knud Kleppe, Benjamin Fredriksen

KORT OM VÅLNES-SAKEN	3
OPPSTARTEN	3
«Hvor realistisk er det at vi kan lage en tv-serie om Per Vålnes' forsvinning?»	3
Målsetninger som å lede oss framover	4
DET JOURNALISTISKE ARBEIDET	5
Fysiske møter – metoden for å komme innenfor	5
Sosiale medier for oversikt over lukkede miljøer	5
Kjøretøyregisteret til å avkrefte rykter	6
Archive.org – gamle spor leder tilbake til oss selv!	6
Eiendommer og formue	7
Svenske kilder fører til oppsporing i Norge	7
Gamle aviser – med hjelp av Nasjonalbiblioteket og en algoritme	8
Innsyn	9
Vanskelig utgangspunkt	9
Avslag	9
Dokumentlista	10
Første innsyn	10
Andre innsyn	11
Siste innsyn	11
Oppsummering Innsyn	11
Data-assistert analyse	12
Politiet	13
ETIKK	15
HVA HAR VI AVDEKKET	16
PUBLISERING OG KONSEKVENSER	16
Publiseringer NRKTV og NRK1	17
Publiseringer NRK.no	17

Kort om Vålnes-saken

Per Vålnes var 50 år gammel da han forsvant fra sitt hjem i Balsfjord kommune i månedsskiftet november/desember 2011. Politiets hovedteori er at han ble drept på sin egen 50-årsdag. Han ble meldt savnet 1. desember og en stor leteaksjon ble iverksatt. Etter ett år ble Pers tidligere samboer, hennes nye ektemann samt en venn av dem siktet og varetektsfengslet for å ha drept Per Vålnes.

En av Norges dyreste etterforskninger ble igangsatt, men på tross av store søk til lands, i fjorden og i betongen på det lokale hotellet, står politiet fortsatt uten åsted, drapsvåpen eller lik. Etter over ett år i varetekt ble de siktede løslatt og saken mot dem henlagt på bevisets stilling. Saken er fortsatt uopklart.

Oppstarten

Ønsket og tanken om å lage en serie om den uløste kringgåta har vært i Programavdelinga ved NRK i Tromsø i årevis, det har vært snakk om det helt siden saken tok av i mediene i 2015. Men det var ikke før Erlend Koppergård (fra programavdelinga) og Øystein Antonsen (fra distriktsavdelinga) begynte å diskutere dette vinteren 2019 at det ble konkret.

Utover våren 2019 ble det laget en pitch og et idegrunnlag, som like før sommeren ble bestilt som tittelserie av NRK. Fra uformelle møter med politiet hadde journalistene fått signaler om at dette var en serie som kunne regne med støtte.

Men vinden snudde fort da tiden kom til formalisering av kontakten med politiledelsen, og prosjektet ble møtt med en skepsis blant det vi anså som sentrale kilder. Da fikk vi føle på hvor bratt oppoverbakken skulle komme til å bli. Fra å oppgi at de ble motivert av forventninger til mulige, nye tips, ble politiet nå uroet over tidsbruk, ressursbruk og NRKs motivasjon. Blant slekt og venner til Per var det også reservasjon å spore – og flere ønsket ikke svare på henvendelser om prosjektet.

Men for redaksjonen var det allerede i gang. Prosjektet var bestilt, vi hadde fått sendedato – nå startet det toårige maratonløpet for å kunne fylle bestillingen og lage den første egenproduserte true crime-serien til NRK.

«Hvor realistisk er det at vi kan lage en tv-serie om Per Vålnes' forsvinning?»

Vi startet med blanke ark: Den manglende tilgangen var kompensert av et stort ønske om å gjøre undersøkende journalistikk på en viktig sak. Vel hadde vi aldri gjort dette før. Men en krimsak med så mange vendinger pirret nysgjerrigheten, og muligheten til å jobbe journalistisk med både selve forsvinningsaken samt å løfte forsvinningsaker generelt gjorde at vi gikk på med iver.

At saken var uløst gjorde det svært krevende å formulere hva vi ønsket å oppnå, hvordan vi skulle legge opp dramaturgien i serien og hvilke mål vi skulle ha for arbeidet. Forsvinningsaken var uløst, og politiets konklusjoner var blitt avvist av Riksadvokaten. Så hvordan skulle vi gi oss selv rammene for hva som var mulig å oppnå? Og ikke minst – hvis dette skulle vise seg å være en case vi **ikke** kunne lage tv-serie om, ønsket vi å finne ut av det så raskt som mulig. Det ville spare alle for mye frustrasjon, bortkastet energi og bortkastede penger for NRK.

Fra oppstarten i august 2019 ga vi oss selv tre måneder på å finne svaret på fire spørsmål.

- Har vi god nok tilgang i nær familie?
- Har vi god nok tilgang til politikilder?
- Har vi godt nok innsyn i dokumenter?
- Har vi en etisk god nok metode for å ivareta Pers rettigheter og ettermæle?

Vi bestemte at vi måtte kunne svare JA på alle spørsmålene til 1. desember 2019, i motsatt fall skulle vi gå til redaktør Tone Lein og si at vi ikke kunne levere det som var bestilt.

At vi satte opp en slik bestillingsliste til oss selv bidro til at vi fikk rettet arbeidet mot de viktige avklaringene. Det var en nødvendig, men også effektiv måte å rette innsatsen i et uoversiktlig landskap. I slutten av november var svaret 4x JA, og vi begynte da å rekruttere et team som kunne lage en godt fortalt og grundig journalistisk forankret fortelling.

Målsetninger som å lede oss framover

Som med så mange undersøkende prosjekter er det i starten ikke lett å si hva som er mulig å få til. Vi henvendte oss til andre med tidligere erfaring med truecrime-sjangeren for å få noen verktøy. Et viktig møte med Kelly Lillesund og Ingrid Wevang i produksjonsselskapet Monster, regi og produsent for «Drapet i Holmenkollen», satte oss på rett spor.

Redaksjonen satte i fellesskap nedre og øvre skranker for ambisjonene våre. Det betyr at vi skulle jobbe slik at vi under alle omstendigheter skulle oppfylle minimumsmålene, mens maksimumsmålene var det vi drømte om å få til. Slik så det ut:

- Minimumsmål (det vi er nødt til å få til)
 - o Sette søkelys på at det går an å gjøre savnetarbeid bedre
 - o Gi et nyansert bilde av Pers ulike sider
 - o Vise ukjente etterforskningsmetoder
 - o Vise hva politiet gjorde feil – men også forståelse av hva som gjorde denne saken vanskelig
 - o Avklare arven
- Maksimumsmål (det absolutt gjeveste å få til)
 - o Hvor ble det av Per?
 - o De siktede taler
 - o At seeren lærer noe om menneskets mørke sider
 - o Samboer sin versjon
 - o Søster sin versjon
 - o Sønnene sin versjon

Disse målsetningene hang på en vegg i redaksjonen hele veien.

Som dokumentarserien viser har vi lyktes med alle minimumsmålene, med unntak av arveoppgjøret. Der er dog siste ord ennå ikke sendt – arbeidet her har fortsatt etter at tv-serien ble publisert.

Videre har vi lyktes med flere av maksimumsmålene: Vi har brukt én av de tre siktede som åpen kilde, Per Vålnes' storesøster er også det, og de menneskelige skyggesider er mollstemningen som preger hele serien.

Det journalistiske arbeidet

Han hadde vært to dager ute. Han ville ikke møte oss der han bodde – hjemme hos mora. Hun var syk og trengte hvile. Vi sjekket kartet og foreslo et serveringssted. Da vi kjørte dit – i privatbil for ikke å flashe med NRK-bilen på det lille stedet – var vi usikre på om han i det hele tatt kom til å dukke opp, han hadde jo bare akkurat begynt å svare på meldingene våre.

Etter at vi hadde pratet i halvannen time om alt vi til da bare hadde drømt om å få en førstehånds kilde til å fortelle om, kunne vi kjøre ham hjem. Han skulle stille som åpen kilde, og vi skulle finne ut hvor intervjuet skulle gjøres.

Malingen flasset av veggene. Originalt kjøkken fra femtitallet. Her var det kaldt om vinteren. Han hjalp mora å servere kaffe i tynt servise. Avtaler ble gjort. Ingen problem. Han var ute nå og skulle gjøre det rett, for sin egen og for hennes skyld. Mest for hennes.

To måneder senere var han igjen på flukt fra politiet.

24. august 2020

Fysiske møter – metoden for å komme innenfor

Per Vålnes hadde i mange henseende en dyster omgangskrets, og i arbeidet har vi hatt mye å gjøre med kilder som er vanskelig å få tak i og som ikke ønsker å svare på telefon eller SMS. Mange av de mest innsiktsfulle kildene har vi vært avhengig av å kunne treffe fysisk for å få tilgang til. De svarte ikke på telefon eller la på umiddelbart da vi presenterte oss.

Flere har fortalt at det har vært belastende å bli knytta til denne saken. Siden det aldri har vært stadfestet hva som har skjedd, har hullet der forklaringen skulle vært blitt fylt med mange og slemme rykter. Kildene ville ikke bli assosiert med dette. Det har krevet timesvis med samtaler for å bygge tillit.

Det finnes to typer tillit: *kalkulatorisk* og *relasjonell*. Enkelt sagt bygger førstnevnte om det vi kan få til i fremtiden, mens den relasjonelle tilliten handler om det vi har vært gjennom allerede.

Det har vært den relasjonelle tilliten vi har hatt størst gjennomslagskraft med. Den viktigste metoden har vært å treffe folk fysisk. Være nysgjerrig og lyttende, vise at vi har vært rede for å lytte til dem og høre dem ut. At vi holder det vi lover og at vi forteller hva vi vil.

Vi har hatt erfarne journalister i teamet som har vært gode til dette. Det har nok vært vår viktigste metode.

Sosiale medier for oversikt over lukkede miljøer

Vi har brukt sosiale medier i stor utstrekning, både til research, kildekontroll og kommunikasjon. Facebook er og blir et skattekammer av informasjon, og ved å finne kilder sine profiler, se på vennelister, kryssføre med andre venner, sjekke hvem som har truffet hvem, forstå familiesammensetninger og så videre, er arbeidet med å komme i kontakt med kildene mye lettere. Fordi man allerede vet litt, er det lettere å få samtalen til å gli.

Men også spesielt i denne saken, med så mange som ikke ønsket å ha kontakt med oss, ga dette oss verdifull innsikt i hvor sentrale kilder var i verden, hvem de omga seg med og ga tips til hvordan vi kunne finne kontakten.

Vi har også erfart at for enkelte kilder har det vært enklere å holde kontakt på meldingstjenester enn ved telefon eller SMS. Det kan være flere årsaker til dette, men det kan være at det er lettere å bygge tillit på en plattform hvor det er umiddelbart åpenbart hvem som er avsender. Her tenker vi på meldingstjenester som Messenger.com, som i utgangspunktet bruker fullt navn på medlemmer.

Det skal også nevnes at informasjonen om hvorvidt en melding er lest eller ikke, også er verdifullt når en kilde er vanskelig å få tak i.

[Kjøretøyregisteret til å avkrefte rykter](#)

Kjøretøyene til Per Vålnes og de siktede har vært gjenstand for en del journalistisk undersøkelse. Kilder fortalte oss at Vålnes hadde tilgang på både ATV og motorsykel, og at dette kunne vært brukt som en del av en forsvinning. Innsyn i kjøretøyregisteret viste at det ikke stemte. Selv om ikke dette ble en del av TV-dokumentaren, var dette verdifull kunnskap.

I dokumentaren forteller vi hvordan en pickup hadde blitt gjenstand for en undersøkelse av politiet, fordi sporhunder hadde markert på lasteplanet. Derfor var vi nysgjerrig på denne bilen. Vi hadde blitt tipset om at Vålnes hadde blitt drept og fraktet av gårde med bil – enkelte av tipsene var veldig konkrete på hvor hen.

Gjennom innsyn på eierskap i kjøretøyregisteret kunne vi se hvordan aktuelle biler hadde blitt brukt i tiden rundt forsvinningen. På bakgrunn av dette kunne vi se at flere av tipsene ikke kunne stemme, fordi det ville innebære å kjøre en distanse som ikke passet med kilometerstanden som lå inne i registeret. Vi gjorde også samme kontroll med andre biler som vedkommende kunne hatt tilgang til.

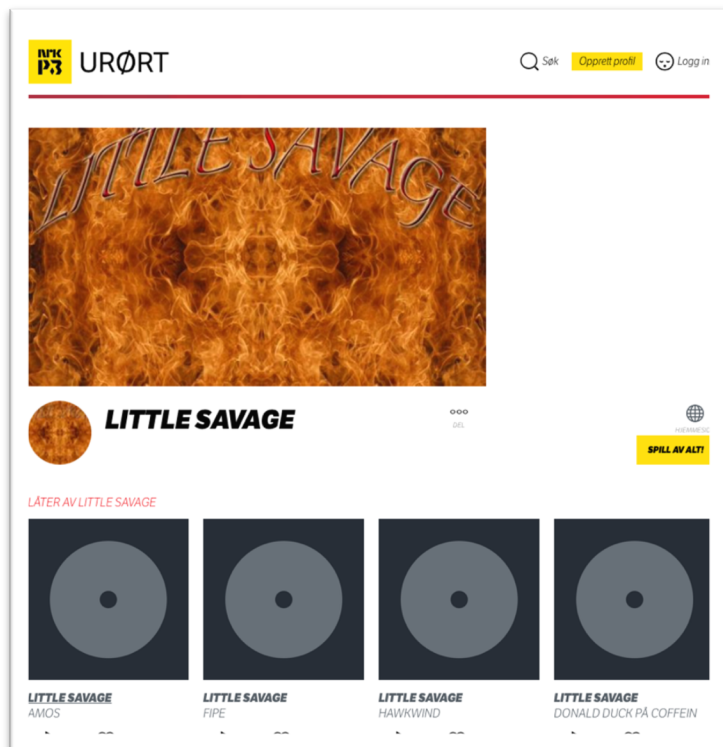
I tillegg til at det ga oss muligheten til å se bort i fra enkelte hypoteser, kom det en ekstra bonus ut av dette. Fordi disse utregningene hadde ikke politiet gjort selv. Dermed kom vi i en gunstig posisjon hvor vi visste mer enn politiet på enkelte områder, som førte til gode samtaler og også gode svar under intervju.

[Archive.org – gamle spor leder tilbake til oss selv!](#)

Det var godt kjent at Per Vålnes brukte mye tid på datamaskiner, så vi hadde en teori om at han kunne ha en blogg eller en nettside, en musikkside eller tilsvarende. Facebooksiden hans inneholder ikke mye informasjon. Når de åpenbare søkene på de store søkemotorene ikke ga noe treff, tok vi for oss de mer spesialiserte søkestedene. MySpace var en stor bloggplattform fram til ca 2009, som hadde mye fokus på musikk, så vi forsøkte først dette. Men uten hell.

Hos Archive.org kan man både søke og se på kopier av gamle nettsider. Det gir en verdifull historikk til hvordan nettsteder har endret seg – både de som finnes i dag, og de som har forsvunnet fra nettet.

Gjennom gamle kopier som archive.org hadde arkivert kunne vi følge med på hvordan Vålnes hadde brukt ulike kunstneralias gjennom årene. Ved å søke videre på disse dukket det opp noe vi overhodet ikke hadde sett for oss. Da vi søkte på ulike musikk-tjenester for deling av egen musikk, viste det seg at Per Vålnes hadde sendt musikken sin til NRK! Og at vi hadde tilgang til den. Han hadde brukt urort.p3.no over lengre tid.

Faksimile 1 Per Vålnes' sin egen side på Urørt

En stund var det diskusjon om vi kunne bruke Pers musikk i serien, men mye på grunn av uavklart opphavsrett ble dette lagt til side. Uansett fikk redaksjonen muligheten til komme tettere han som vi forsøkte å forstå, ved å høre på musikken han hadde laget.

Eiendommer og formue

For å få oversikt over eiendommer de tidligere siktede og nær familie eier i dag, og historisk har vi søkt i seeiendom.no, en tjeneste fra Kartverket, og eiendomsregisteret i infotorg.no. Mye informasjon om eiendom er offentlig tilgjengelig fra Kartverket. Her har vi søkt på eiendommer hvor vi kjenner adresse eller matrikkel, og fått ut grunnbok og hjemmelsinformasjon. For historiske søk for hva en person har eid tidligere har vi brukt infotorg. I tillegg har vi søkt på navnene i gamle digitaliserte aviser hos Nasjonalbiblioteket, nb.no, for å finne eldre eiendomsoverdragelser. I tillegg til hjemmelsinformasjon og grunnbok har vi også sett hvilke eiendommer som er overført som arv, noe som var relevant i denne saken siden arv har vært en hypotese.

For å få et større bilde av hvor mye de eier har vi også søkt i skattelister. Med denne informasjonen har vi kunnet justere hypoteser om arv og verdier.

Ved hjelp av eiendomskart kan man enkelt finne kontaktinformasjon om naboer. Det er verdifulle kilder.

Vi har også brukt karttjenester med historiske flyfoto for å forstå hvordan eiendommer har blitt utviklet over tid. Her er kart.finn.no og norgebilder.no gode og effektive tjenester.

Svenske kilder fører til oppsporing i Norge

Enkelte av de aktuelle kildene i saken har tilknytning til Sverige. I Sverige er det mye større adgang til innsyn i straffesaksdokumenter enn i Norge. Vi har brukt *Verifiera* til å søke på dommer på personer i miljøet. Verifiera er en svensk abonnementstjeneste, hvor man kan finne rettsavgjørelser ved å søke på navn på personer.

Dette har ført til at vi har kunnet spore hva kildene har gjort og hvordan de har flyttet på seg gjennom årene. Helt konkret fungerte dette da vi skulle opprette kontakt med en kilde som vi ikke kunne finne i norske registre og metoder. Kilden hadde «forsvunnet». Men gjennom svenske rettsavgjørelser kunne vi spore hvordan en kilde endret navn, som igjen har ført til at vi kunne finne oppdatert informasjon om denne kilden under det nye navnet. På denne måten fant vi kilden i Norge, og vi fikk opprettet kontakt.

Gamle aviser – med hjelp av Nasjonalbiblioteket og en algoritme

For å danne oss et bilde av de tidligere siktede, familien og miljøet søkte vi i digitaliserte aviser hos Nasjonalbiblioteket, nb.no. Ved å søke på navnene fant vi tidligere yrker, tidligere bosteder og innlegg i lokalavisa som ga oss et inntrykk av personene. Vi har også lett etter flere familiemedlemmer i fødselsannonser, dødsannonser og bursdagshilsener. En dødsannonse for stemor til Per hadde kun hennes brors navn oppført som pårørende, noe som styrket troen på at det ikke var andre arvinger enn Per.

Vi har prøvd å få innsyn i skifteattest til stemor ved å kontakte Oslo byfogdembete. Dette er ikke offentlige opplysninger, og vi fikk kun innsyn i mottaker av skifteattest.

Noen medlemmer har vært vanskeligere å finne da de har bodd i Tyskland. Da har vi brukt slektogdata.no, en nettside for slektsforskning. De har en egen side med tips til å finne tysk slekt. Dette førte ikke til at vi fant noen flere tyske slektninger.

I tillegg har vi brukt gamle aviser til å sjekke at opplysninger stemmer og avkrefte rykter. I denne saken har det vært viktig for å styrke kilders utsagn. Vi har funnet gamle værmeldinger og tv-program for å se om de husker riktig dato for observasjoner de har gjort.

I TV-dokumentaren brukte vi gamle aviser effektivt for å fortelle om hvordan etterforskningen utviklet seg i årene 2012-

2015. Det er god og tydelig dokumentasjon. Som en del av den grafiske profilen hadde vi behov for å få avisoppslagene digitalt. Etter noen undersøkelser kom vi fram til at Nasjonalbiblioteket hadde alt vi trengte: Alle aviser samlet på ett sted, god kvalitet på digitaliseringa – og det var mulig å få tak i avissidene ved hjelp av en algoritme. Det var

Faksimile 2 Eksempel på avisbruk i TV-serien

nemlig ønskelig å ha alt tilgjengelig som råstoff, det ville gjøre redigeringa av dokumentaren mer effektiv. Men dekningen av Vålnes-saken har til tider vært massiv, og vi skjønnte at det ville ta uforholdsmessig mye tid og ressurser for å gjøre alt manuelt. Vi ga derfor jobben til maskinene.

Prosjektleder Håvard lagde et program i kodespråket *python* som hjalp oss med å hente alle sidene i ønskete utgaver. Med dette kunne vi enkelt hente ned aktuelle oppslag i beste kvalitet, som ble tatt videre av grafisk designer for å sette riktig preg på det. (Se vedlegg)

Innsyn

Innsyn i politiet sine dokumenter har vært avgjørende for å fortelle historien om Vålnes sin forsvinning, men også for å rette et kritisk søkelys mot politiet sin håndtering av etterforskningen.

Vålnes sin forsvinning er en pågående etterforskning, selv om saken mot de tidligere siktede ble henlagt på bevisets stilling i 2015, er ikke Vålnes sin forsvinning henlagt. Det betyr at alle politidokumentene er en del av den pågående etterforskningen.

For oss gjorde det at det var ganske utfordrende å få innsyn i etterforskningsdokumentene i saken. Av naturlige grunner ønsker ikke politiet nødvendigvis at pressen skal få tilgang til alle dokumentene, både av hensyn til videre etterforskning og i dette tilfelle også hensynet til at de tidligere siktede ikke ble tiltalt i saken. Uskyldspresumsjonen og EMK artikkel 6 sto sentralt.

Det faktum at det aldri ble tatt ut tiltale mot de tidligere siktede i saken, betyr at saken heller aldri ble behandlet av retten. Utover fengslingskjennelser var lite av sakens dokumenter som var tilgjengelig gjennom retten.

For å lage en rett fremstilling i dokumentaren, var vi helt avhengig av å få et godt innsyn i politidokumentene. Vi ønsket innsyn i alt fra påtegninger, egenrapporter, vitneavhør, avhør, tvangsmidler, tekniske rapporter, til kommunikasjonskontroll og politiprovokasjoner. Vi var også åpen for delvis innsyn i dokumentene.

Vanskelig utgangspunkt

Problemet var at det er sjelden at politiet gir ut store deler av sine dokumenter i en uløst pågående drapsetterforskning, og få eksempler på at pressen har fått innsyn under slike forhold. Det fantes ingen mal eller oppskrift på hvordan vi kunne få innsyn. Flere medier hadde tidligere prøvd å få innsyn i Vålnessaken, men fått avslag.

Redaksjonen jobbet tett med NRK sine jurister og Researchavdelingen, for å bygge opp en argumentasjon for hvorfor vi mente at det var viktig og riktig at pressen fikk tilgang til dokumentene.

Vi kom frem til at politiregisterloven § 34 og politiregisterforskriften § 9-8, var de paragrafene som var mest relevante i forhold til vårt ønske om innsyn. I tillegg viste vi til Riksadvokatens sin veileder om innsyn i straffesaksdokumenter for andre enn sakens parter.

Vi argumenterte i hovedsak med at Vålnessaken var av stor offentlig interesse og at vi ønsket å ettergå politiet sitt arbeid i saken.

Avslag

Men vi fikk avslag på innsyn fra politiet, med bakgrunn i at saken fortsatt var under etterforskning og at «innsyn kan hindre sakens oppklaring». Hensynet til taushetsplikt ovenfor de involverte i saken ble trukket frem.

§ 9-8. Utlevering av opplysninger til allmennheten i straffesak

Opplysninger kan utleveres til allmennheten i straffesak i en refererende og nøktern form uten vurderende kommentarer, jf. [politiregisterloven § 34](#), for å

1. medvirke til en saklig og nøktern reportasje og omtale i massemedia om strafforfølgning og behandling av straffesaker,
2. korrigere uriktigheter eller usanne rykter og opplysninger som er egnet til å skade omdømmet til noen person, organisasjon, institusjon, virksomhet mv., eller for å skape nødvendig balanse i en omtale,
3. advare mot fare og for å oppklare lovbrudd, eller
4. fremme alminnelig lovlydighet.

Faksimile 3 Politiregisterforskriften

Vi fulgte opp med en telefonsamtale med politiet, der det kom frem at også arbeidsbelastningen ved å gjennomgå og vurdere mer offentlig av hvert dokumentene var en del av bakgrunnen for at de ikke ønsket å gi oss innsyn.

Vi fant ut at vi måtte endre taktikk.

Før vi klagde saken videre inn for statsadvokaten, hadde vi flere uformelle møter med Statsadvokaten for å finne ut hva han mente at var mulig å få av innsyn i saken.

Statsadvokaten var mer positiv til prosjektet og lettere å ha en dialog med.

I klagen som vi så skrev til statsadvokaten åpnet vi for at NRK i første omgang kun ønsket innsyn i sakens dokumentliste. Dette for at vi kunne få bedre oversikt over hva som fantes av dokumenter i saken og at vi i en ny innsynssøknad kunne være mer presis og ønske innsyn i enkeltdokumenter, ikke alle sakens 3600 dokumenter.

Klagen til Statsadvokaten førte delvis frem og politiet ble bedt om å ha dialog med oss om hvilke deler av saken det var mulig å gi innsyn i. Han trakk frem at det var deler av etterforskningen som burde være mulig å gi innsyn i, som for eksempel rapporter fra savnet-delen av etterforskningen og enkelte sentrale og styrende påtegnelser.

Dokumentlista

Etter dette fikk vi innsyn i dokumentlista i saken, og en avtale om at vi skulle søke innsyn i enkeltdokumenter som vi mente at var sentrale for oss.

For oss var dokumentlista i seg selv en god kilde. Lista ga oss informasjon om hvilke etterforskningskritt politiet gjorde og på hvilket tidspunkt det ble gjort.

Ut fra dokumentlista fant vi for eksempel ut at politiet gjorde veldig få etterforskningskritt i de første tre månedene, noe som senere ble et viktig punkt i dokumentaren.

Dokumentlista ga oss også mange navn på vitner og involverte i saken, og ble en god start på videre kildearbeid.

Første innsyn

Vi la en strategi om å søke innsyn i flere runder, slik at vi eliminerte Politiets argument at om at det ble for stor arbeidsbelastning å behandle mer offentlighet i alle sakens dokumenter i ett.

I første runde sendte vi begjæring om innsyn i dokumenter som vi var ganske sikre på at vi ville få. I hovedsak påtegningsdokumenter, rapporter fra søk, savnetmelding og tekniske undersøkelser i den første fasen av etterforskningen.

Vi fikk innsyn i de dokumentene som vi søkte om, og disse dokumentene la grunnlaget for spørsmålet om politiet fulgte gjeldende instruks i den innledende fasen av Vålnes sin forsvinning som vi forteller i serien.

Hoveddokumentliste

Sak: Dragg (2 233), Saknet mann
Opprettet: 30.11.2011 00:00
Opprettet av: HALSFJORD
Opprettet av: Sjøgeby

Saksnummer: 1792884
Saksnummer: 877911-50
Saksnummer: 1 av 2
Opprettet: 21.04.2020 13:39

Stasjon: 14582 - Miljølv Irensmannskontor
Saksnummer: 1708
Saksnummer: 16834

Prosessering: TRYØY3 - RYE-HOLMBØE, Thomas
Prosessering: KGR006 - GRIMNES, Katrine

Mistet/ Sikket

Stasjon	Stasjon	Stasjon
		Mistet
		Sikket
		Sikket
		Sikket
		Sikket
		Sikket
		Sikket
		Sikket
		Sikket

Relaterte forhold

Stasjon	Stasjon	Stasjon	Stasjon

Dokumenter

Stasjon	Stasjon	Stasjon	Stasjon
00	PERSONOPPLYSNINGER (TOM)	26.03.2012	Katrine Grimnes
01	PÅTEGNINGSOKUMENT	13.11.2012	Morten Herremann
02	ANNELDSELSER	26.03.2012	Katrine Grimnes
03	SIKTEDE	26.03.2012	Katrine Grimnes
04	TVANGSMIDLER	26.03.2012	Katrine Grimnes
05	VITNER/BREV FRA VITNER	26.03.2012	Katrine Grimnes
06	EGENRAPPORTER	26.03.2012	Katrine Grimnes
07	ANNØRSNINGER/UNDERSØKELSER	26.03.2012	Katrine Grimnes
08	ÅSTED	29.03.2012	Katrine Grimnes
09	SIKTELSE/RETTSBOKER/PROSESSKR IV	26.03.2012	Katrine Grimnes
10	KORRESPONDANSE	26.03.2012	Katrine Grimnes
11	ELEKTRONISKE SPOR	12.12.2012	Anette Selg

K 8779/11-50

Andre innsyn

I den andre innsynsrunden fokuserte vi på dokumenter som var en del av straffesaken, i hovedsak tekniske undersøkelser og spor, samt forholdt som omhandlet de tidligere siktede i saken.

Etter noen måneder fikk vi innsyn i de fleste av dokumentene som vi ønsket oss. Men vi fikk avslag på noen sentrale avhør med de tidligere siktede med begrunnelse i taushetsplikt, at siktelsen er mot dem er henlagt og at det kunne hindre senere oppklaring av saken.

Vi valgte å ikke forfølge avslaget videre. Både siden vi fikk signaler fra statsadvokaten om at en klage ikke ville før frem, og siden vi dette tidspunktet begynte å få ganske grei oversikt over avhørene med de tidligere siktede. Både via rettsdokumenter og andre kilder.

Vi var også opptatt av å ha en grei dialog med politiet, og ikke bruke verken vår tid eller politiet sin tid på å prøve å få ut dokumenter som vi var ganske sikre på at vi ikke kom til å få.

Siste innsyn

Den siste runden med innsyn var ganske viktig for oss, på dette tidspunktet hadde vi kommet langt i researchen av serien og var mer spesifikk i hvilke dokumenter vi søke innsyn i. Dette for å jobbe videre med forskjellige spor og hypoteser som vi undersøkte. I tillegg søkte vi innsyn i veldig mange vitneavhør og andre dokumenter som vi trengte til faktasjekk og line by line gjennomgangen av serien.

Etter et halvt år, og en god del kontakt med politiet og purring fikk vi til slutt tilgang til dokumentene, noe som ble ganske avgjørende for at det vi kunne publisere serien senhøsten 2021.

Oppsummering Innsyn

Vi jobbet veldig mye med innsynet i saken, og det ble satt av store ressurser for å følge det opp. Vi brukte mye tid på oppfølging og masing. Fra vi søkte innsyn hos politiet første gang til vi fikk siste dokumentet tok det omtrent halvannet år og rundt hundre telefoner med oppfølging.

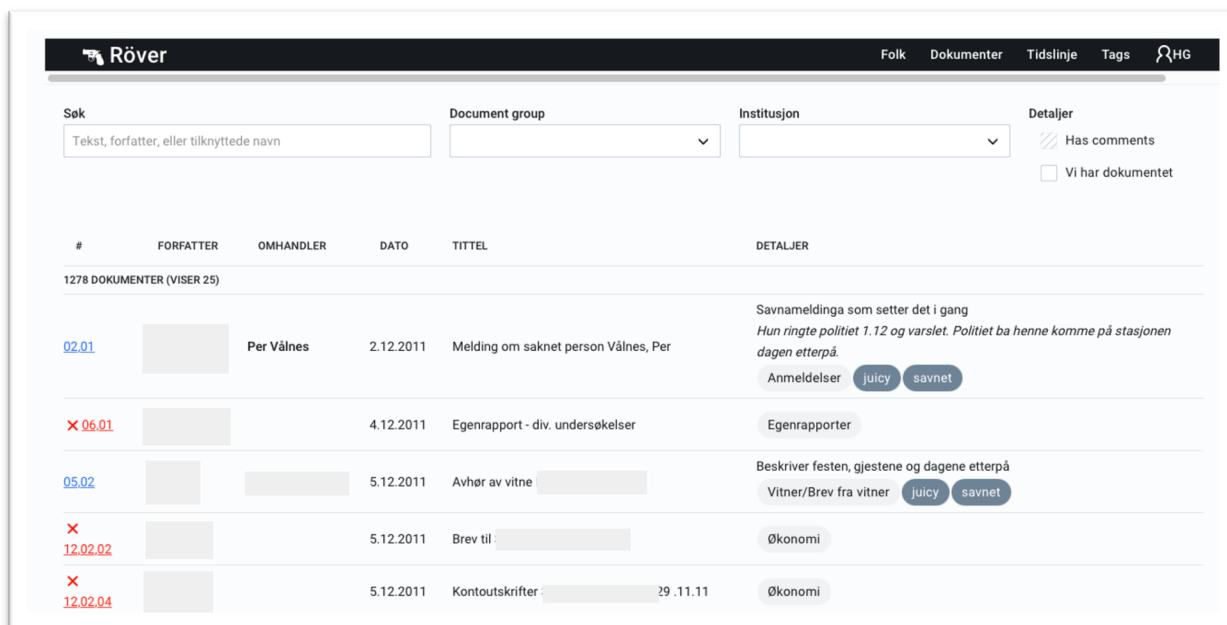
Det var noen dokumenter som politiet ikke ønsket gi tilgang til. Blant annet det som omhandlet de ulovfestede metodene som ble brukt i forbindelse med undercover aksjonen og noen sentrale avhør. Dokumenter som omhandlet dette, fikk vi tilgang til gjennom andre metoder.

Vi startet opptakene til serien omtrent ni år etter at Vålnes forsvant. Ni år er lang tid, det er både lett og naturlig å glemme detaljer, etter så lang tid. Vitnemål kan også lett bli påvirket av for eksempel medieomtale og bygdesladder. Derfor var det viktig for oss å ha tilgang til dokumenter og vitnemål som ble tatt tetter opp mot forsvinningen, som en del av faktasjekken til serien.

Data-assistert analyse

Tilgangen på dokumentlista og flere hundre enkeltdokumenter (fordelt over flere innsyn) var et gjennombrudd for arbeidet vårt. Vi kunne nå trekke direkte og indirekte svar på flere av hypotesene vi jobbet med, og kunne begynne å se etter nye funn i kildene.

Men omfanget var stort, og vi ble raskt overveldet av opplysninger. Etter noen runder med research på nettet prøvde vi å ta i bruk et tidslinjeverktøy (Aeon Timeline) for å bygge opp tidslinjer og til å finne mønstre i kildegrunnet.

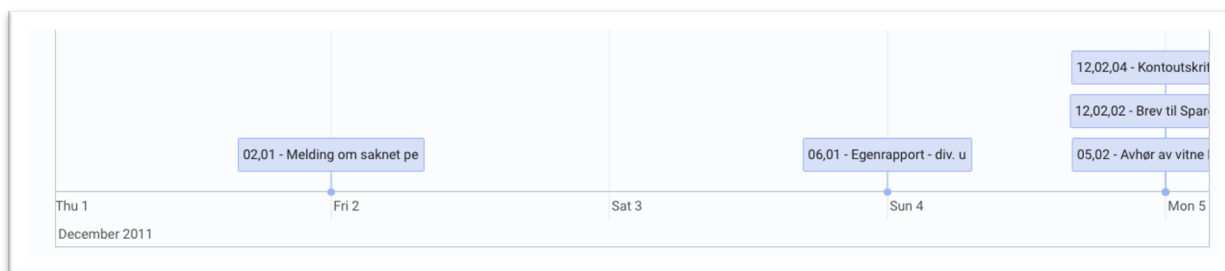
The screenshot shows the 'Röver' research database interface. At the top, there is a navigation bar with 'Folk', 'Dokumenter', 'Tidslinje', 'Tags', and a user profile icon. Below this is a search bar with the text 'Søk' and a placeholder 'Tekst, forfatter, eller tilknyttede navn'. To the right of the search bar are dropdown menus for 'Document group' and 'Institusjon'. Further right are checkboxes for 'Has comments' and 'Vi har dokumentet'. The main content area is a table with columns: '#', 'FORFATTER', 'OMHANDLER', 'DATO', 'TITTEL', and 'DETALJER'. The table shows 1278 documents, with 25 visible. The first row is for document 02.01, dated 2.12.2011, titled 'Melding om saknet person Vålnes, Per'. The details for this document include 'Savnameldinga som setter det i gang' and 'Anmeldelser' with tags 'juicy' and 'savnet'. The second row is for document 06.01, dated 4.12.2011, titled 'Egenrapport - div. undersøkelser', with details 'Egenrapporter'. The third row is for document 05.02, dated 5.12.2011, titled 'Avhør av vitne', with details 'Beskriver festen, gjestene og dagene etterpå' and 'Vitner/Brev fra vitner' with tags 'juicy' and 'savnet'. The fourth row is for document 12.02.02, dated 5.12.2011, titled 'Brev til', with details 'Økonomi'. The fifth row is for document 12.02.04, dated 5.12.2011, titled 'Kontoutskrifter', with details 'Økonomi'.

Faksimile 4 Researchdatabasen "Röver" viser et utvalg av politidokumenter, med våre emneknagger og kommentarer

Men heller ikke dette verktøyet ga oss det vi trengte. Vi hadde så mye mer informasjon enn bare datoer, og det var ikke en løsning som var tilgjengelig for alle i redaksjonen. I løpet av noen hektiske måneder utviklet vi derfor selv et helt nytt analyseverktøy, som kunne legge metadata på toppen av filer i sharepoint, og ved hjelp av dette filtrere, analysere og sortere informasjonen i kildematerialet.

Verktøyet er programmert av prosjektleder Håvard i *python* og er vinteren 2022 under uttesting i tre andre undersøkende redaksjoner i NRK, for å se om det fyller plassen som et verktøy for alle undersøkende journalister i bedriften.

Etter hvert som nye dokumenter kom inn, ble også de lagt inn i researchdatabasen. Til slutt hadde vi et robust system som alle i redaksjonen kunne bruke til å finne og dele informasjon. Det ble også lagt inn funksjonalitet til å tegne tidslinjer automatisk, til å se sammenhengen mellom kilder og for å tagge dokumenter. Slik kunne vi få oversikt over et omfattende materiale, og heller bruke tiden til å finne journalistiske analyser, enn å sortere mapper med PDF-er.

Faksimile 5 Tidslinje over noen politidokumenter fra "Røver"

Ved hjelp av tidslinjemodulen kunne vi se hvordan politiets arbeid foregikk i saken. Vi kunne se hvordan dagene ble brukt i den første, avgjørende fasen – hvor saken hadde status som en forsvinnings sak og før politiet tenkte at Per Vålnes hadde blitt drept. Hva brukte de tida på? Hvem snakket de med? Hvordan jobbet de? Hva gjorde de ikke? Tidslinja var gull verdt for å utvikle intervju manus til både etterforskningsleder, påtaleansvarlig og førstestatsadvokat.

Gjennom dette ble det også tydelig at en del av politiets dokumentasjon fra den første tiden av saken var rapporter som hadde blitt skrevet lang tid etterpå – et eksempel er en rapport fra desember 2011 som ble skrevet 1 år og 9 måneder etterpå. Siden vi kunne tydelig og uomtvistelig liste opp flere slike tilfeller, ble det tydelig for partene at vi kunne detaljene i saken, og således få bedre kvalitet på svarene vi stilte.

Politiet

«Det hadde vært bedre om dette hadde vært Åsted Norge,» fortalte politimannen. Dette var den sjuende telefonsamtalen, og vi hadde hatt flere fysiske møter allerede. Vi hadde jobbet lenge med å få til et intervju, men det var fortsatt ikke noen avtale på plass. Vi hadde forklart hvorfor vi skulle lage serien og hvordan vi jobbet. At det er en journalistisk oppgave å se på en stor drapsetterforskning som ikke har blitt løst. Og at vi hadde håp om at vårt søkelys skulle bringe saken videre, vi mente at det også ville gagne dem.

Politimannen var sentral i etaten og vi visste at vi var nødt til å få gjort et grundig intervju med ham – av mange årsaker. Men det så dårlig ut.

Han kom med et tilbud vi var nødt til å avslå. Han ville ikke svare på detaljer i saken. Han måtte få kontrollere spørsmålene på forhånd, og vi måtte love å klippe det ut dersom hans svar stilte politiet i et dårlig lys. «Det er ikke rom for å forhandle om dette», forklarte han.

14. oktober 2020

Dokumentarserien hviler på en tett og presis gjennomgang av hvordan politiet har jobbet i etterforskninga. Vi har fått gjennomført gode og grundige intervju som viser i detalj hvordan saken har blitt etterforsket og hvordan politiet har jobbet undervegs.

Men som nevnt innledningsvis og sitert ovenfor, har det ikke vært åpenbart at det skulle ende slik. Det har til tider vært betydelig skepsis og motstand til forespørslers om informasjon, tilgang og intervju. Hos noen mer enn hos andre. Men til slutt har vi endt opp med et fungerende forhold med samarbeid og reell tilgang til informasjon.

Vår framgangsmåte i møte med dette har vært.

1. Vær tålmodig. Det er ikke alltid man får det man ønsker med en gang, men sjansen kan by seg senere. Se på hvert møte som en mulighet til å bli litt klokere, uansett utfall.
2. Vær grundig. Vis at vi har mål av oss å formidle sakens detaljer nøye, og at vi har satt oss inn i detaljene.
3. Vær nysgjerrig. Vi bruker vår innsikt og våre hypoteser som grunnlag for spørsmål, ikke konklusjoner
4. Vær forutsigbar. Vi gjør som vi sier. Vi ringer når vi har avtalt.
5. Vær fair. Vi ber om tid, oppmerksomhet og detaljer. Vis at vi forstår det. Og hva har vi å dele, som kan tilbys på våre premisser og etter våre retningslinjer?

Etikk

Vi kjørte inn på tunet. Denne gangen med NRK-merket bil. Det var høstmørkt nå. Budskapet var heller ikke særlig lyst.

Vi hadde snakket om det i bilen på veien ut. Hva vi skulle si og i hvilken rekkefølge det skulle sies. Hva det var absolutt nødvendig å få med, slik at det ikke kunne være noen tvil om at dette var alvorlige påstander som vi vurderte å publisere og som ble lagt fram.

«Er du tunghørt? Jeg har sagt at du skal dra herifra»

«Hvis du vil det, skal vi det, men vi er her for å fortelle om påstandene som rettes mot deg, som du har rett til å høre og besvare, og som vi ønsker å høre din forklaring på»

«Hvis det kommer noe om meg i serien, vil dere høre fra min advokat»

20. oktober 2021

Helt fra start av var denne produksjonen preget av komplisert presseetikk.

Per Vålnes hadde to mindreårige sønner da han forsvant i 2011, som nå er godt passert myndighetsalder. Disse ville åpenbart bli sterkt berørt av enhver form for publisering, og vårt mål var derfra fra første stund å komme i kontakt med dem. I første omgang for å forstå deres situasjon. På tross av forsøk på kontakt via alle tenkelige metoder lyktes det oss ikke å komme i kontakt med dem. På grunn av dette avgjorde redaktør Tone Lein og etikkredaktør Per Arne Kalbakk at vi skulle være ekstra varsomme på ansvaret for kommentarer som følge av det vi publiserte. Dette påvirket blant annet en beslutning om å holde igjen promotering på sosiale medier. Vi har også bevisst holdt dem ute av dokumentarserien.

Siden saken mot de siktede ble henlagt på bevisets stilling, er de tre å anse som uskyldige. Det har vært en balansegang å følge politiets etterforskning når den samme etterforskningen ikke har ført til fellebevis. Dermed måtte vi hele tiden sørge for en kritisk distanse til politiets konklusjoner.

Videre har saken vært preget av til dels groteske rykter om hva som har tilstøtt Per Vålnes, og disse ryktene har farget publikum. Vi møtte dem stadig igjen i vårt journalistiske arbeid. Hvordan skulle vi behandle dette uten å samtidig legitimere eller viderebringe dem? Dette tok det lang tid å finne en løsning på, og krevde nennsomhet i klippeprosessen. I den grad de er tatt med i serien, er det fordi de har vært en del av politiets etterforskning, og vi har vært nøye med å legge politiets og andres avvisning av ryktenes relevans tett opp til presentasjonen av etterforskningsskrittene.

Vi ønsket naturligvis også å sikre at vi ivaretok Per Vålnes' ettermæle, og vi har hele tiden vært bevisste på at enhver alvorlig påstand rettet mot ham eller hans handlinger skulle ettergåes av oss, og imøtegåes av noen som kjente han.

Etter hvert utviklet vi noen rutiner for å sikre at vi håndterte dette godt.

- Vi loggførte alle diskusjoner i redaksjonsmøter som handlet om etikk i et levende dokument. Slik var det alltid bare ett dokument, og det var enkelt å tilbake dersom noe var uklart.
- Vi hadde jevnlig møter med Lars Kristiansen og Per Arne Kalbakk for å diskutere og belyse utfordringer vi sto opppe i.

- Vi forfattet en levende QA (Questions & Answers) hvor vi la inn etiske utfordringer og jobbet sammen for å finne gode løsninger.

Hva har vi avdekket

Vi har tydeliggjort hvordan politiets tidsbruk og handlinger i de første ukene og månedene etter at Per Vålnes forsvant førte til at viktige spor og opplysninger gikk tapt. Det dreier seg om undersøkelser som ikke ble gjort umiddelbart etter forsvinningen, men uker og måneder seinere. Vi har også tydelig dokumentert hvordan politiet unnlot å ta beslag i Per Vålnes' forlatte bil, et beslag som hadde kunnet gitt viktige svar på sentrale spørsmål i forsvinninga. På dette punktet har det også blitt tydelig at politiet tar selvkritikk på at de ikke undersøkte denne bilen før et halvt år seinere.

Vi har holdt Riksadvokatens rundskriv 5/2004 om etterforskning av savnetmeldinger opp mot Troms-politiets jobb i denne saken. Vi har etterstrebet å gjøre rundskrivet og innholdet i den kjent og forståelig for publikum, for å sette lys på at det finnes gode rutiner, men at de i dette tilfellet ikke har blitt fulgt opp av politiet. Her har vi utbrodert dette med statistikk på hvor mange som forsvinner hvert år, og satt lys på at denne typen etterforskning ofte blir strupet for de nødvendige ressurser.

Vi har publisert detaljer om politiets undersøkelse som ikke tidligere har vært kjent, for eksempel hvordan og når politiet fikk tipsene som fikk drapsalarmen til å gå, og hvilke opplysninger som gjorde at siktelsen ble tatt ut.

Arbeidet vårt har også avdekket hvordan politiet har jobbet med skjulte metoder for å forsøke å få framgang i saken, herunder politiprovokasjon gjennom en forfalsket SMS og en omfattende undercoveroperasjon rettet mot en av de siktede.

Publisering og konsekvenser

Dokumentarseriens fem episoder ble publisert på NRKTV og NRK1 i november 2021, og materiale fra dette samt utfyllende journalistikk har blitt publisert på nrk.no og i flere av NRKs radiokanaler.

Som følge av de mange publiseringene har det skapt fornyet interesse for saken, og det har kommet flere nye, vesentlige tips inn til politiet.

Søkelyset på politiets arbeid i denne saken har blitt støttet av lokale mediehus, og fulgt opp gjennom deres journalistikk. Lokalsamfunnet som har vært preget av denne saken i nå 10 år har fått nye svar på spørsmål de har gått lenge med.

Vi er også svært fornøyde med å at vi har bidratt i debatten om politiets rutiner for etterforskning av forsvinningssaker. I arbeidet har vi løftet hvilke utfordringer som ligger i å etterforske savnetsaker, hvorfor de er vanskelige å løse, og gitt publikum kunnskap og innsikt i et ellers lite kjent politiområde.

Publiseringer NRKTV og NRK1

Episode 1. Savnet (07.11.21) – 503 000 seere

<https://tv.nrk.no/serie/vaalnes-saken/sesong/1/episode/1/avspiller>

Episode 2. Siste livstegn (07.11.21) – 495 000 seere

<https://tv.nrk.no/serie/vaalnes-saken/sesong/1/episode/2/avspiller>

Episode 3. Det skjulte politi (14.11.21) – 487 000 seere

<https://tv.nrk.no/serie/vaalnes-saken/sesong/1/episode/3/avspiller>

Episode 4. Begravet (21.11.21) – 399 000 seere

<https://tv.nrk.no/serie/vaalnes-saken/sesong/1/episode/4/avspiller>

Episode 5. Åpne sår (28.11.21) – 351 000 seere

<https://tv.nrk.no/serie/vaalnes-saken/sesong/1/episode/5/avspiller>

Publiseringer NRK.no

Med døden som følge (06.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15712984> - 179.240 sidevisninger

Flere nye tips etter NRK-dokumentar om savnede Per Vålnes (08.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15721232> - 75.633 sidevisninger

Skal ha avslørt hemmelige spanere i Vålnes-saken (15.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15727668> - 67.390 sidevisninger

Fire gåter politiet ikke har fått svar på etter at Per Vålnes forsvant (21.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15733642> - 103.576 sidevisninger

Politiet har gjort nye avhør i Vålnes-saken (22.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15740782> - 33.685 sidevisninger

1800 blir meldt savnet hvert år: – Kan være offer for drap (28.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15743783> - 96.687 sidevisninger

Politiet har fått større håp om oppklaring av Vålnes-saken etter NRK-serien (29.11.21)

<https://www.nrk.no/1.15750283> - 27.031 sidevisninger

```

1 #!/bin/bash
2 # Run this to fetch newspaper pages as hires with pdf, with ocr layer if it is not there already.
3 # Contact havard.gulldahl@nrk.no with questions
4 #
5
6 if [ $# -lt 1 ]; then
7   echo "Give <item id> as arguments to script"
8   exit 1
9 fi
10
11 # check to see if img2pdf is installed
12 command -v img2pdf >/dev/null 2>&1 || { echo "img2pdf is not installed. Will not combine into pdf" >&2; }
13
14 # check to see if ocrmypdf is installed
15 command -v ocrmypdf >/dev/null 2>&1 || { echo "ocrmypdf is not installed. Will not recognize text." >&2; }
16
17
18 APIURL="https://api.nb.no/catalog/v1/items/${1}";
19 NBURLBASE="https://www.nb.no/services/image/resolver/";
20 RESOLUTION="2550,"
21 DATE=$(date +%Y-%m-%d);
22
23 echo "Get metadata"
24 METADATA=$(curl "${APIURL}");
25 #echo $METADATA | jq .
26 TITLE=$(jq -r '.metadata.title' <<< ${METADATA});
27 SHORTTITLE=$(jq -r '.metadata.titleInfos[].title' <<< ${METADATA});
28 echo --short:--$SHORTTITLE----
29 echo --full:--$TITLE----
30 URN=$(jq -r '.metadata.identifiers.urn' <<< ${METADATA});
31 echo --URN:--$URN----
32 PAGES=$(jq -r '.metadata.pageCount' <<< ${METADATA});
33 echo ----$PAGES----
34 ISSUED=$(jq -r '.metadata.originInfo.issued' <<< ${METADATA});
35 echo ----$ISSUED----
36
37 if [ "$SHORTTITLE" != "null" ]; then
38   BOOKNAME=$(echo $SHORTTITLE | sed -e s/[^A-Za-z0-9.]/_/g)
39 else
40   BOOKNAME=$(echo $TITLE | sed -e s/[^A-Za-z0-9.]/_/g)
41 fi
42 echo --BOOKNAME--$BOOKNAME----
43
44 echo "Create book directory"
45 BOOKDIR="nbno/${BOOKNAME}/${ISSUED}";
46 mkdir -p "${BOOKDIR}";
47 cd "${BOOKDIR}";
48
49 echo "Get book pages"
50 PAGERANGE="001-${PAGES}"
51 #PAGERANGE="001-002"
52 curl "${NBURLBASE}${URN}-1_${PAGERANGE}]_null/full/${RESOLUTION}/0/default.jpg" -o "file_#1.jpg";
53
54 echo "Combine to pdf and get text"
55 PDFFILE="${BOOKNAME}_${ISSUED}.pdf";
56 img2pdf --output "${PDFFILE}" --title "$TITLE" --viewer-page-layout twocolumnleft file_*.jpg ;
57
58 ocrmypdf --deskew --jobs 4 "${PDFFILE}" "${PDFFILE}"
59
60

```

Python-skript for å hente ut avis-sider fra nb.no i høy oppløsning.